ቃለ-መሕትት፡ምስ

ዋና ዳይረክተር ክፍሊ ሕርሻዊ ኤክስተንሽን፡

ኣቶ ሰመረ ኣምለሶም

ገስጋስ ሕርሻዊ ምህርቲ በብዓውድታቱ

(1991-2023)

ክፍሊ ሕርሻዊ ኤክስተንሽን፡ ምስ ዞባታት እናተወሃሃደ፡ ትግባረ ሕርሻዊ መደባት ዝከታተል ዝዓበየ ቴክኒካዊ ክፍሊ ሚኒስትሪ ሕርሻ እዩ። እዚ ክፍሊ፡ ካብ ምቛም ሚኒስትሪ ሕርሻ ኣትሒዙ፡ እተፈላለየ ቅርጻዊ ለውጥታት እናገበረ፡ ኣብዚ እዋን ኣብ ሰለስተ ጨናፍር ማለት፦ ጨንፈር ባህርያዊ ሃብትን ልምዓት መስኖን፡ ጨንፈር ልምዓት ብቑልን እንስሳን ከምኡ'ውን ጨንፈር ጥዕና እንስሳን ብቑልን ተኸፋፊሉ፡ ሰፊሕ ንጥፈታት ይዓምም ኣሎ። እዚ ኸፍሊ ኣብዘን ዝሓለፋ 32 ዓመታት ናጽነት ንዘሰላሰሎም ዓበይቲ ንጥፈታት ምስ ኣንበብቲ ንምልላይ፡ ምስ **ዋና ዳይረክተር** ናይቲ **ክፍሊ ኣቶ ሰመረ ኣምለሶም** እተኻየደ ቃለ-መሕትት፡ ይቐርብ።

- **ሕራይ ኣቶ ሰመረ ኣምለሶም፡ ብድሕረ-ባይታ ክፍሊ ሕርሻዊ ኤክስተንሽን ንጀምር።**

- ክፍሊ ሕርሻዊ ኤክስቴንሽን፡ ካብ ፈለማ ናጽነት ኣትሒዙ ኣብ ትካላዊ ቅርጹ ብዙሕ ለውጥታት እናገበረ እዩ መጺኡ። ፈለማ ኣብ 1994 ክቖውም ከሎ፡ ክፍሊ ሃብቲ መሬትን ልምዓት ብቑልን ዝብል ስም ሒዙ'ዩ ተበጊሱ። እዚ ቕርጺ ክሳዕ 2003 ቀጺሉ። ኣብቲ ዓመት ድማ ሚኒስትሪ ሕርሻ

ብዝገበሮ ሓፈሻዊ ለውጢ፡ ክፍሊ ሕርሻዊ ልምዓት ዝብል ስም ብምሓዝ፡ ኣብ ሓፈሻዊ ዕማማቱ'ውን ብዙሕ ለውጥታት ገይሩ። ብቐንዱ ድማ ሃብቲ እንስሳን ጥዕና እንስሳን ኣብ ሕቝፎ ናይዚ ክፍሊ ኣትዩም። ካብ 2011 ኣትሒዙ ድማ እዚ ሕጂ ሒዙዎ ዘሎ፡ ኣብ ዝርዝራዊ ሕርሻዊ ዓውድታት (Agricultural Commodities) እተመርኰሰ ኣቃውማ ሒዙ። ኣብ ርእሲ'ተን ሰለስተ ቴክኒካዊ ጨናፍር ማለት፦ ባህርያዊ ሃብትን ልምዓት መስኖን፡ ልምዓት ብቝልን እንስሳን፡ ሓለዋ ጥዕና እንስሳን ብቝልን፡ ክልተ ደገፍቲ ኣሃዱታት ማለት ኣሃዱ ውጥንን ስታትስቲክስን ከምኡ'ውን ኣሃዱ መኻዕበቲ እቶት (ኣብዚ እዋን ኣብ ትሕቲ ምምሕዳርን ፋይናንስን ኣትያ ዘላ) ኣጠቓሊሉ ክሰርሕ ጸኒሑ። ነፍሲ ወከፍ ጨንፈር ድማ ንዓኣ ዘቝማ ኣሃዱታት ኣብ ትሕቲኣ ኣለዋኣ። በዚ መሰረት ኣብ ጨንፈር ባህርያዊ ሃብትን ልምዓት መስኖን ሰለስተ ኣሃዱታት፡ ኣብ ልምዓት ብቝልን እንስሳን 11 ኣሃዱታት፡ ኣብ ጨንፈር ጥዕና እንስሳን ብቝልን ድማ ሰለስተ ኣሃዱታት ይርከባ።

- **ቅድሚ ናብ ገስጋስ ሕርሻዊ ልምዓት ሃገርና ምእታውና፡ ሃገርና ብዘሎዋ ስፍሓት ዝለምዕ መሬት ክንጅምር፡-**

- ኤርትራ ብሓፈሻ፡ ኣስታት 2.1 ሚልዮን ሄክታር ክለምዕ ዝኽእል መሬት ትውንን። ካብዚ እቲ ኣስታት 1.2 ሚልዮን ብዝናብ ክለምዕ ዝኽእል መሬት ክኸውን ከሎ፡ እቲ ኣስታት 600 ሽሕ ሄክታር ድማ ብመስኖኣዊ ሕርሻ ክለምዕ ዝኽእል መሬት እዩ። ክሳዕ 2021 ዝነበሩ ጸብጻባትና ከም ዝሕብሩዎ ድማ ዋላ'ኳ ምስ ግዜን ኩነታትን ዝቀያየር እንተኾነ፡ ኣስታት 500 ሽሕ ሄክታር መሬት (24 ሚእታዊት ካብቲ ዕቝር ዓቕሚ) ዓመታዊ ነልምዕ ኤርና። ካብዚ ድማ እቲ 93 ሚእታዊት ኣብ ቦታ ሕርሻ ምዕቃብ ሓመድን ማይን እናካየድካ ዝለምዕ ክኸውን እንከሎ፡ እቲ ዝተረፈ 7 ሚእታዊት ድማ ብመስኖኣዊ ኣገባብ ሕርሻ ዝለምዕ ዘሎ መሬት እዩ። ብሓፈሻ ክርአ እንከሎ

ድማ ኣብዚ እዋን ዝለምዕ ዘሎ ምስቲ ናይ 1992 ዝሕረስ ዝነበረ ብምንጽጻር፡ ኣብ 2021 ብልዕሊ 54 ሚእታዊት ዕብየት ኣርእዩ ይርከብ።

• **ሕራይ እምበኣር፡ ናብ ንጥፈታት ናይዘን ጨናፍር ክንሰግር። ብጨንፈር ባህርያዊ ሃብትን ልምዓት መስኖን ንጀምር።**

- እዚ ጨንፈር ስሙ ከም ዝሕብሮ፡ ኣብ ዕቃበን ልምዓትን መሬት እዩ ዝነጥፍ። ብመሰረት ፖሊሲን ስትራተጂን ናይዚ ሚኒስትሪ፡ ነቲ ብእተፈላለየ ምኽንያት ኣዝዩ ተዳኺሙ ዘሎ መሬት ሕርሻን ማይ ኵዖታትን ፈዊስካ፡ ነዚ ጽላት ናብ ዘመናውን ብምኽየና ዝምራሕን ከምኡ'ውን ኣብ ምዕቃብ ሓመድን ማይን እተሰረተ ኣገባብ ሕርሻ ምኽታል እዩ። በዚ ድማ'ዩም መንግስትን ህዝብን ኤርትራ ካብ ጽባሕ ናጽነት ኣትሒዞም፡ ዝባደመ መሬት ናብ ንቡር ንምምላስ፡ እተፈላለዩ ንጥፈታት ምዕቃብ ሓመድን ማይን ከሰላስሉ ጸኒሖም። ብመሰረት ጸብጻብ ናይዚ ጨንፈር፡ ኣብዚ ውሽጢ እዘን ዝሓለፉ 32 ዓመታት፡ ኣብ ምዕቃብ ሓመድን ማይን፡ 192 ሽሕ ሄክታር ሕርሻዊ ዛላ፡ 82 ሽሕ ሄ/ር ምዝላይ ካብ መሬት ሕርሻ ወጻኢ፡ ከምኡ'ውን ናህሪ ውሕጅ ንምድኻምን ማይ ናብ ከርሲ መሬት ከም ዝስተ ወይ ዝሰርጽ ንምግባርን ኣስታት 4.5 ሚልዮን ሜትር ኩብ ከትርታት ተሰሪሖም። • ኣብ ምስራሕ ከዘንቲ ማያት እተራእየ ለውጢኸ ከመይ ይመስል? - እዚ ሃገር ኣብ ምህናጽ ከዘንቲ ማያት ርኡይ ዓወታት እዩ ኣመዝጊቡ። ኣብ እዋን ናጽነት 138 ጥራይ ዝነበራ ዓበይትን ንኣሽቱን ዲጋታት፡ ኣብዚ እዋን (ክሳዕ 2021) ናብ 785 ክብ ከም ዝብል ተገይሩ። እቲ እዘን ዲጋታት ዝኽዝናኦ ማይ ድማ ብማእከላይ ገምጋም ኣስታት 300 ሚልዮን ሜተር ኵብ ይበጽሕ። እዚ ሽኣ መርኣያ ናይቲ መንግስቲ ኣብዚ ዓውዲ ዝገብሮ ዘሎ ሓያል ጻዕሪ እዩ።

- **ኣብ ምትእትታውን ተጠቃምነትን መስኖኣዊ ሕርሻን ሓደስቲ ሕርሻዊ ቴክኖሎጂታትን ዝገበርናዮ ገስጋስከ ከመይ ይመስል?**

- ኣብዘን ዝሓለፋ 32 ዓመታት፡ ካብቲ 600 ሽሕ ሄክታር ዝኸውን ክለምዕ ዝኽእል ዕቑር ስፍሓት መሬት፡ እቲ ኣስታት 65 ሽሕ ሄክታር፡ ብልምዳውን ዘመናውን ኣገባብ መስኖ ክለምዕ ክኢሉ ነይሩ። ካብዚ ኣስታት 37 ሽሕ ሄክታር ብጀሪፍ፡ 23 ሽሕ ሄክታር ብካናለ፡ 1,500 ሄክታር ብነጠብጣባዊ መስኖ፡ 2,800 ሄክታር ድማ ብነጽጋዊ መስኖ፡ ሕርሻዊ ትሕተ ቕርጺ ተዳልዩሉ ዝለምዐ እዩ። ድሕሪ ናጽነት መስኖኣዊ ሕርሻ ንምስፋሑን ንምምዕባሉን ብዙሕ ጻዕርታት ተኻይዱን ይካየድ ኣሎን። በዚ መሰረት፡ እቲ ብካናለ ዝለምዕ ስፍሓት መሬት ናብ 23 ሽሕ ሄ/ር ብምስፋሑ፡ ኣብዚ እውን ዳርጋ ምሉእ ዓመት ኣሕምልትን ፍረታትን ኣብ ዕዳጋታት ክርከብ ተኻኢሉ ኣሎ። ማይ ንምቑጣብን ምህርቲ ንምዕባይን ኣብ ዝተገብረ ምትእትታው ዘመናዊ ኣገባብ ልምዓት መስኖ ማለት ነጠብጣባውን ነጽጋውን መስኖ'ውን ዋላ'ኳ ከም መደብናን ባህግናን ኣይኸውን፡ ብዙሕ ተመኩሮ ዝቐሰምናሉ ብተዛማዲ ደሓን ስራሕ ተኻዪዱ ክንብል ንኽእል። ከምኡ'ውን ጸዓታዊ ሃልክን ኣከባብያዊ ብከላን ንምጉዳል ብተሓዳሲ ጸዓት ከም ጸሓያዊ ጸዓት ዝሰርሕ መስኖኣዊ ሕርሻ ኣብ ምትእትታው ብዙሕ ተመኩሮታት ተቐሲሙ።

ኣብዚ እዋን ካብቲ ብመስኖ ዝለምዕ ዝነበረ 65 ሽሕ ሄክታር እቲ 30 ሽሕ ሄክታር ጥራይ'ዩ ኣብ ብቑዕ ስራሕ ዝርከብ። እዚ ዝኾነሉ ምኽንያት ድማ ብዘይካ'ቲ ኣብ ሰሜናዊ ቀይሕ ባሕሪ (ሽዕብ) ዝርከብ 5,300 ሄክታር ናይ ጀሪፍ መስኖ፡ ኣብተን ካልኦት ዞባታት ዝርከብ ናይ ጀሪፍ መስኖ ተበላሽዩ ካብ ስራሕ ስለዘቋረጸ እዩ። ኣብ ርእሲ'ዚ ዝበዝሕ ክፋል ናይቲ ብጸቕጣዊ መስኖ ዝለምዕ ዝነበረ እውን ብተመሳሳሊ ቴክኒካዊ ጸገማት ካብ ስራሕ ደው ስለዝበለ እዩ። ስለዚ፡ ኣብዚ ዓውዲ ማዕረ'ቲ ዝነበረ ኣተባባዒ ገስጋስ ኣብቲ ብቴክኖሎጂን ማሽነርን ዝድገፍ ልምዓት መስኖ ሓያል ብድሆታት

ምንባሩ'ውን ምጥቃስ ኣገዳሲ እዩ። እንተኾነ፡ ዓቢ ተመኵሮ ስለ ዘቐሰምናሉ፡ ኣብዚ እዋን ብዝሓየለ ንምብርባሩ ብቑዕ ምድላዋት ንገብር ኣሎና።

• ናብ ልምዓት ዘራእቲ ክንሰግር። ዝንቕ ዘራእቲ ናይ ብሱል ኣእካል፡ ጥረታትን ናይ ቅብኢ ኣእካልን ኣብዚ እዋን ኣብ ከመይ ደረጃ ከም ዝርከብ ክተብርሃልና።

- ብመሰረት ናይ ሓሙሽተ ዓመት ስትራተጅያዊ ውጥንና፡ ክሳዕ 2024 ኣብ ዘሎ ዓመታት፡ ብሱል ኣእካል 50 ሚእታዊት፡ ጥረታት 25 ሚእታዊት፡ ናይ ቅብኣ ኣእካል ድማ 25 ሚእታዊት ክሸፍኑ እዩ ዝብል። ክሳዕ ክራማት 2022 እቲ ዝንቕ 83% ብሱል፡ 8% ጥረታት፡ 9% ድማ ናይ ቅብኢ ኣእካል በጺሕና ንርከብ። ኣብዚ መዳይ ብዙሕ ዝተርፈና ከም ዘሎ ርዱእ'ዩ።

• ዝርጋሐ ምሩጽ ዘርኢ ኣእካልን ኣሕምልትን'ውን እዚ ክፍሊ ኣተኵሩ ካብ ዝሰርሓሎም ዓውድታት እዮም። ኣብዚ ጉዳይ እተራእየ ገስጋስ ከመይ ይመስል?

- ምምዕባልን ምትእትታውን ምሩጽ ዘራእቲ ዕማም ናይ ሃገራዊ ትካል ሕርሻዊ ምርምር እዩ። ክሳዕ ሕጂ ድማ ካብቶም ብሕርሻዊ ምርምር ዝማዕበሉ ብርክት ዝበሉ ዘርኢ ኣእካል፡ ገለ 14 ዝኾኑ ምሩጻት ዘራእቲ ኣእካል ማለት ስርናይ - 6 ዓሌታት፡ ስገም - 3 ዓሌታት፡ ዕፉን - 1 ዓሌት፡ መሽላ - 1 ዓሌት፡ ብልቱግ ድማ 3 ዓሌታት በዚ ክፍሊ ኣቢሎም ናብ ሓረስቶት ተዓዲሎም ኣለዉ። ሳላ'ዞም ምሩጻት ዓሌታት ድማ ምስቲ ኣብ እዋን ናጽነት ዝነበረ ምህርቲ ብምንጽጻር፡ ኣብዚ እዋን ኣብቲ ብዝናብ ዝለምዕ ሕርሻታት፡ ብመንጽር ምህርቲ ኣብ ሓደ ሄክታር፡ ኣብ መሽላ ካብ 8 ናብ 20 ኩንታል፡ ኣብ ብልቱግ ካብ 6 ናብ 15፡ ኣብ ስርናይ ካብ 12 ናብ 25፡ ስገም ድማ ካብ 8 ናብ 17 ኩንታል እቶት ክውስኽ ክኢሉ።

• ልምዓት ኣሕምልትን ፍረታትን፡ ምስ ቀዳሞት ዓመታት ናጽነት ክወዳደር እንከሎ፡ እንታይ ምዕባለታት ኣርእዩ?

ክፍሊ ሕርሻዊ ኤክስቴንሽን ኣብዚ ዓውዲ ኣተኲሩ ዝደፍኣሎም ስርሓትከ እንታይ ይመስሉ? - ኣብ 1991፡ ስፍሓት መሬት ልምዓት ኣሕምልቲ 4731 ሄክታር፡ ናይ ፍረታት ድማ 192 ሄክታር ጥራይ እዩ ነይሩ። ኣብዚ እዋን፡ እዚ ቍጽሪ ኣብ ኣሕምልቲ ናብ ኣስታት 18,000 ሄክታር ብምብራኽ ናይ ኣርባዕተ ዕጽፊ ዕብየት ኣርእዩ። ኣብ ፍረታት ድማ ናብ 5000 ሄ/ር ብምዕባይ ናይ 26 ዕጽፊ ዕብየት ኣርእዩ። ካብ 1992 ክሳዕ 2022 ኣብ ዝነበረ ግዜ፡ እቶት ወይ ምህርቲ ኣሕምልቲ ብሽዱሽተ ዕጽፊ፡ እቶት ፍረታት ድማ ብ71 ዕጽፊ እዩ ዕብየት ኣርእዩ። ኣብዚ መዳይ ብፍሉይ ዝጥቀስ፡ ልዕሊ 423 ሽሕ ፈልስታት ናይ ሰለስተ ዓይነታት ናይ ከበሳ ፍረታት ማለት ቱፋሕ፡ ኲኽን ኣውሊዕን ካልኦትን ካብ ወጻኢ ሃገር ኣተኣታቲና፡ ኣብ ናይ ከበሳ ባህሪ ዘሎወን ቦታታት ሃገርና ናብ ዝርከቡ ሓረስቶት ዘርጊሕና ኢና። ብተወሳኺ፡ ካብ 2015 ኣትሒዝና፡ ምስ ማሕበር ሕርሻዊ ንግዲ ደቀንስትዮ ኤርትራ ብምውህሃድ ኣብ ምፍራይን ምትብባዕን ቃንጥሻ ንነጥፍ ኣሎና። እዚ ኣብ ቀጻሊ ዝያዳ ክንደፍኣሉን ክነተባብዖን ከም ዘሎና ተረዲእና ንሰርሓሉ ዘሎና ጉዳይ እዩ።

• ኣብ ንጥፈታት ሃብቲ እንስሳ እተሰላሰለ ንጥፈታት ከመይ ይመስል? ብቍጽሪ ጥሪትና ንጀምር። - ኤርትራ ብጥሪት ነብሳ ዝኸኣለት ሃገር'ያ።

ብዝሒ ጥሪት ንምፍላጥ ናይ 1997 ዝተኻየደ መጽናዕቲ ኢና ክንጠቅስ ንኽእል። ብመሰረት ሽዑ እተገብረ መጽናዕቲ፡ 1.9 ሚልዮን ከብቲ፡ 6.8 ሚልዮን ጤለ-በጊዕ፡ ልዕሊ 300 ሽሕ ኣግማል፡ ከም ዝነበረና ይፍለጥ። እቲ ቑጽሪ ዓመታዊ ብ 1 ሚእታዊት ወሲኹ ኢልና ስለ እንግምግም፡ ኣብዚ እዋን፡ ከብቲ ናብ 2.4 ሚልዮን፡ ጤለ-በጊዕ ናብ 8.6 ሚልዮን፡ ኣግማል ድማ ናብ ኣስታት 400 ሽሕ በጺሑ ዝብል ሓርፋፍ ገምጋም ኣሎ። ኣብ

ቀረባ መጻኢ ግና ምስ ዞባታት ብምትሕብባር ሓፈሻዊ ቈጸራ ጥሪት ክግበር መደብ ኣሎ። ብተወሳኺ፡ ሚኒስትሪ ሕርሻ ኣማራጺታት ቀረብ ስጋ ንምዕባይ፡ ኣብ 2015 ከምኡ'ውን ኣብ 2017፡ 220 ኣደታት ማናቲለ ካብ ወጻኢ ሃገር ብምእታውን ኣራቢሑ ብምሻጥን፡ ዛጊት ልዕሊ 6 ሽሕ ማናቲለ ብምፍራይ ንተጠቃምቲ ተሸይጠን ኣለዋ። ዛጊት ድማ ኣስታት 180 ዝኾኑ ሓረስቶት ብንኡስ መጠን ማናቲለ ንምፍራይ በቒዖም። ኣብ ምርባሕ ሓሰማን ኣፍራስን እውን ከምኡ ነቲ ኣብ ሃገርና ተዳኺሙ ዝጸንሐ ዓሌታት ንምምሕያሹን ብሓድሽ ደም ወይ ትውልዲ ንምትክኡን ኣተባባዒ ዝኾነ ንጥፈታት ይካየድ ኣሎ።

• **ሕራይ ኣቶ ሰመረ፡ ናብ ልምዓት ጸባ ንስገር። ኣብዚ ዓውዲ እንታይ ገስጋስ ተራእዩ?**

- ኣብ ሃገርና ዝፈሪ ብዝሒ ጸባ ብልክዕ ክትዕቅኖ ቀሊል ኣይኮነን። ምኽንያቱ፡ ብዘይካ'ተን ተዓጽየን ዝእለያ ናይ ጸባ ኸብቲ፡ ካልኦት ኣብ ፈቖዶ በረኻታትን ዓድታትን ጸባ ዝህባ ጥሪት ከም ዘለዋ ርዱእ እዩ። ስለዚ ኣብተን ተዓጽየን ዝእለያ ናይ ጸባ ከብቲ ኣተኲርና ክንዛረብ ይሓይሽ። ብዝሒ ተዓጽየን ዝእለያ ከብቲ ምስ እንርኢ፡ ኣብ 1991 ኣስታት 13 ሽሕ እየን ነይረን። ኣብ ዓመተ 2021/22፡ እዚ ቑጽሪ ናብ ልዕሊ 20 ሽሕ ደዪቡ ይርከብ። ኣብ ፈለማ እዋን ናጽነት ካብ ጋሙስን ድቓላን ዝፈሪ ዝነበረ ጸባ፡ ኣስታት 8.5 ሚልዮን ሊትሮ ክግመት ከሎ፡ ኣብዚ እዋን እዚ ቀጽሪ ናብ ልዕሊ 18.4 ሚልዮን ሊትሮ ደዪቡ ይርከብ። ብሓፈሻ፡ ብዝሒ ጸባ ካብ ሓንቲ ጋሙስ ላም ኣብ 300 ናይ ሕልቦ ግዜ ካብ 12-15 ሊትሮ ጸባ ኣብ መዓልቲ፡ ካብ ሓንቲ ድቓላ ላም ኣብ 300 ናይ ሕልቦ ግዜ ካብ 8-12 ሊትሮ ጸባ ኣብ መዓልቲ፡ ካብተን ናይ መበቈላውያን ከብቲ ባርካ ድማ ካብ ሓንቲ ባርካ ላም ኣብ 210 ናይ ሕልቦ ግዜ ካብ 6-8 ሊትሮ ጸባ ኣብ መዓልቲ ይርከብ ኣሎ። ኣብዚ እዋን ዘሎ ምህርቲ ጸባ ካብ ሓንቲ ላም ምስቲ ናይ

1991 ክነጻጸር ከሎ፡ ኣብ ኩለን ዓይነታት ኣሓ፡ ብገምጋም ካብ 20 - 30 ሚእታዊት ዕብየት ከም ዘርኣየ ይግምገም። እንተኾነ፡ ኣብ ምዕባይ ምህርቲ ጸባ፡ ገና ሓያል ጻዕሪ ከም ዘድሊ ርዱእ'ዩ።

- **ልምዓት ጸባ ንምዕባይ እተገብረ ጻዕርታት እንታይ'ዩ ነይሩ?**

- ልምዓት መግቢ እንስሳ ንምዕባይ ሓያል ጻዕሪ'ዩ ተኻዪዱ። ኣብ 1992 ንመግቢ እንስሳ ዝለምዕ ዝነበረ 67 ሄክታር ጥራይ ዝነበረ፡ ክሳዕ 2021 እቲ ስፍሓት መሬት ናብ ኣስታት ክልተ ሽሕ ሄክታር ደዪቡ ይርከብ። እቲ ዝፈሪ መግቢ እንስሳ ድማ ናብ ልዕሊ 77 ሽሕ ቶን ኣብ ሄክታር በጺሑ ይርከብ። ብዘይካ'ዚ ሚኒስትሪ ሕርሻ፡ ካብ 1998 ጀሚሩ ብርክት ዝበለ ቢዶኒታት/መሕለቢ ጸባ ናይ ጸባ፡ ሓለብትን ሓቘንትን ማሽናት፡ መመርመሪ ጸባን ጀነሬተራትን ብመልክዕ ልቓሕን ሓገዝን ንእተፈላለዩ ኣቕረብቲ ጸባ ዝኾኑ ማሕበራትን ሓረስቶትን ከም ዝዓደለ ምጥቃስ ኣገዳሲ እዩ።

- **ሕራይ ኣቶ ሰመረ፡ ኣብ ምምስራሕ ጸባን ውጽኢቱንከ ኣብዚ ዝሓለፈ ናይ ናጽነት ዓመታት እንታይ ሓድሽ ምዕባለ ነይሩ?**

- ኣብዚ መዳይ ኣተባባዒ ገስጋስ እዩ ተራእዩ። ኣብ 1991፡ ኣርባዕተ ኣመስራሕቲ ጸባን ውጽኢት ጸባን ትካላት ጥራይ ዝነበራ፡ ኣብዚ እዋን 18 በጺሐን ኣለዋ። ካብዚኣተን እተን ዝበዝሓ ኣብ ምድላው ርግኦ ዝነጥፋ ዘለዋ እየን። ኣብ ከተማታት ዝርከብ ህዝቢ ካብቲ ብሓርጭ ዝዳሎ ዝነበረ ውሕስነቱን ኣመጻጽኣኡን'ውን ዘየተኣማምን ዝነበረ ርግኦ የመን ተገላጊሉ፡ ኣብ ዝኾነ እዋን ውሕስነቱን ብቕዓቱን ዝፍለጥ ርግኦ ንምርካብ በቒዑ ይርከብ። ቀረብ ፎርማጆን ጠስምን'ውን ካብቶም ካብ ግዜ ናብ ግዜ እናዓበዩ ዝኸዱ ዘለዉ ምህርቲ ውጽኢት ጸባ'ዮም። ብተወሳኺ፡ ኣብ ዞባታት ዓንሰባን ደቡብን ሰለስተ ማእከላት መኣከብን መዝሓልን ጸባ ተመስሪተን፡ ኣብ ማሕበር ንዝተጠርነፉ ሓረስቶት ተረኪበን ዝምስገን ኣገልግሎት ይህባ ኣለዋ።

- **ምትብባዕ ዘመናዊ ምድቓል እንስሳ ሓደ ኻብ ንጥፈታት ናይዚ ኽፍሊ እዩ። ኣብዚ ጉዳይ ንሓረስቶት ንምትብባዕ እንታይ ይግበር?**

- ምትእትታው ዘመናዊ ምድቓል ኣብ ግዜ ጣልያን ማለት ኣብ 1930'ታት ዝጀመረ'ኳ እንተኾነ፡ ብሰንኪ ተኸታታሊ መግዛእትን ካልኦት ምኽንያታትን ኣዝዩ ተዳኺሙ ድሕሪ ምጽናሕ፡ ካብ 1992 ክሳዕ 2009 ብገምጋም ዓመታዊ 326 ጥሪት ነዳቕል ኔርና። ብድሕር'ዚ ተቓሪጹ ድሕሪ ምጽናሕ፡ ኣብ 2015 ኢና እንደገና ኣበጊስናዮ። ካብ ወጻኢ ሃገር ምሩጽ ዓሌት ዘርኢ ብምእታው ከምኡ'ውን ንዕኡ ዝኸውን መሳርሒታትን መዐቀብን ብምምጻእ ሓያል ጻዕሪ ተኻዪዱ። ካብ 2015 ክሳዕ 2020 ኣብ ዝነበረ ግዜ፡ እቲ ንጥፈታት ብዘገምታ እናኸደ፡ ኣብ ዓመት ብገምጋም 485 ናይ ጸባ ኽብቲ ጥራይ ነዳቕል ኔርና። ኣብ ዓመተ 2021-2022፡ ዓቕሚ ሰብን፡ ዕጥቅን ጕስጓስን ብምሕያል፡ እቲ ቑጽሪ ኣብ ሓደ ዓመት ናብ 1600 ኣደዪብናዮ። ብሓፈሻ ክርአ እንከሎ፡ ምስ ናይ 1992 ዝተዳቐላ ከብቲ ብምንጽጻር (ሽዑ 406 ጥራይ ኢና ኣዳቒልና)፡ ኣብ 2021 ቁጽሪ ዘዳቐልናየን ከብቲ ናብ ልዕሊ 1600 ብምድያቡ፡ ናይ ኣርባዕተ ዕጽፊ ወሰኽ ኣርእዩ። ወላ'ኳ እቲ ኣገልግሎት ብ'ኽንድ'ዚ ዕጽፊ እንተዓበየ፡ መጠን ምሓዝ ምልኣን ምውላድ ምራኹትን ብዝለዓለ ደረጃ ንምምሕያሽ ግና ጻዕርታት ይቕጽል ኣሎ። ኣብ መጻኢ'ውን ዘለዉና ንኣሽቱ ሃጓፉት ኣለሊና፡ ብዓቢኡ ድማ ናብ ጾታኡ ዝተለለየ ዘርኢ (ወይ ናብ ኣንስትዮ ዝዛዘወ ዘርኢ) ብምስጋር፡ ብዝሰፍሐ ክንሰርሓሉ መደብ ተታሒዝሉ ኣሎ። ድሕሪ'ዚ ኹሉ ምድላዋት፡ እዚ ኣገልግሎት ናብ መላእ ሃገር ንምስፍሑ ሰፊሕ መደብ ተዳልዩ ኣሎ።

- **ኣብ መፍረ ደርሁ እተራእየ ገስጋስከ ከመይ ይግምገም?**

- ኣብዚ ዓውዲ ኣዝዩ ዕቱብ ስራሕ እዩ ተሰላሲሉ። ኣብ እዋን ናጽነት፡ ሃገርና ብዘይካ'ተን ኣብ ገጠራት ብልምዲ ዝተሓዛ ደርሁ ገደና፡ ምርባሕ ደርሁን ምፍራይ እንቋቝሖን ከም ዋኒን ዝሕዞ ሰብ ነይሩ ምባል ኣይከኣልን። ነዚ ኣብ ግምት ብምእታው፡ ካብ ፈለማ ናጽነት፡ ሚኒስትሪ ሕርሻ ምሩጻት

ዓሌታት ኣደታት ጨቓዊት ካብ ደገ እናምጽአ፡ ንዓኣተን ድማ ኣዕኹኹ ንተጠቐምቲ ምዕዳል ጀሚሩ። ኣብዘን ዝሓለፋ 30 ዓመታት፡ ኣስታት 113 ሽሕ ኣደታት ከእቱ እንከሎ፡ ኣስታት 7 ሚልዮን ሓደ ወርሒ ዝዕድሚኣን ጨቓዊት ድማ ተዘርጊሐን። እቲ ብዝሕን ስፍሓት ዝርጋሐን ዓመታዊ እናወሰኸ እዩ ኸይዱ። ኣብ 1992 ንኣብነት ኣስታት 20 ሽሕ ጨቓዊት ኢና ንተጠቐምቲ ዓዲልና። ኣብ 2020-21 ግና እቲ ኣሃዝ ብተዓጻጻፊ ዓብዩ ክሳዕ ልዕሊ 880 ሽሕ ጨቓዊት ተዓዲለን። እዚ ኣሃዝ ብሚእታዊት ክርአ እንከሎ፡ ብኣስታት 44 ዕጽፊ እዩ ዓብዩ።

• **ናብ መፍረ ንህቢ ንስገር። ብዝሒ ቆፎታት ንህቢ ብደረጃ ሃገር እንታይ ምዕባለታት ኣርእዩ? ኣብ ብዝሒ ፍርያት መዓርከ እንታይ ለውጢ ተራእዩ?**

- ኣብ መፍረ ንህቢ ምስ እንመጽእ፡ ኣብ ሃገርና ኣብ 1991 ኣስታት 19 ሽሕ ዕስለ ኣናህብ ምንባሮም ይግምገም። እዚ ቑጽሪ ብዘገምታ ዕብየት እናኣርኣየ፡ ኣብዚ እዋን ናብ ኣስታት 30 ሽሕ ዓብዩ ይርከብ። እዚ ወሰኽ፡ ዋላ'ኳ ዘነይት ኣይኹን፡ ሕብረተሰብና ካብ ያታዊ ኣገባብ ወጺኡ ናብ ዘመናዊ ኣገባብ ንኽሰጋገር ዓቢ ዕድል ዝፈጠረ እዩ። ምኽንያቱ፡ ኣብዚ እዋን ካብቲ ዘሎና ጠቕላላ ብዝሒ ዕስለ፡ እቲ 65 ሚእታዊት ብዘመናዊ ቆፎ ዝተታሕዘ እዩ። እቶት ዝሕፉስ ወይ ዝፈሪ መዓር ምስ ኩነታት ብዝሒ ዕምበባታት እዩ ዝውሰን። ኣብዘን ዝሓለፋ ዓመታት ድማ ምስ ኩነታት ክሊማዊ ለውጥን ክስተት ደርቅን ክብ-ለጠቕ ይብል'ኳ እንተነበረ፡ ብሓፈሻ ግና ምስቲ ናይ 1991 ክወዳደር እንከሎ፡ ምህርቲ መዓር ናይ 46 ሚእታዊት ዕብየት ከም ዘርኣየ ሰነዳትና የረጋግጹ። እቲ ኣብ ባይታ ዘሎ ፍርያት መዓር'ውን ነዚ'ዩ ዘረጋግጽ። መዓር፡ ኣብ ኵሉ ኩርናዓት ሃገርና ይፈሪ ብምህላዉ፡ ዋጋኡ ካብቲ ኣብ ፈለማ ተስዓታት ዝነበሮ ልዕሊ 600 ናቕፋ፡ ናብ ትሕቲ 200 ናቕፋ ወሪዱ ይርከብ። ኣብ ርእሲ'ዚ፡ እቲ ብቑጠባዊ ጉዳይን ንቕሓት ምሕደራን ብዘገምታ ዝግስግስ ዘሎ መስርሕ ምስግጋር ናብ ዘመናዊ ኣገባብ

ምርባሕ ንህቢ፡ ሓደ 'ጋብላዊ ቆፎ' ዝብሃል ንምስርሑ ይኹን ንኽተመሓድሮ ኣዝዩ ቀሊል ዝኾነ ዓይነት ቆፎ ብምትእትታው፡ ምህርቲ መዓርን ቍጽሪ ኣርባሕቲ መዓርን ብተዓጻጻፊ ንምውሳኽ ሓያል ጻዕሪ ነካይድ ኣሎና።

• ኣብ ዕብየት ናብራ ብፍላይ ድማ ምስ ደቀንስትዮ ኣብ ዝተኣሳሰር ጉዳይ ዝተኻየዱ ግሉሓት ንጥፈታት ክትገልጸልና።

- ኣብዚ ጉዳይ'ውን ዓቕሚ ብዝፈቐዶ ብዙሕ ንጥፈታት እዩ ተሰላሲሉ። ንደቀንስትዮ ሓረስቶት ብሓፈሻ፡ ነተን ብደቀንስትዮ ዝምርሓ ስድራቤታት ድማ ብፍላይ ንምሕጋዝ፡ እተፈላለዩ ናይ ጥሪት ሓገዝ፡ ኢደ-ጥበባዊ ስራሓት፡ ደገፍ ሞተረታት፡ ምዕዳል ዘርኢ ወዘተ. ተኻዪዱ። እቲ ልዕሊ ኹሉ ዝጥቀስ ግና ምዝርጋሕ እቶን ኣድሓነት እዩ። ዝቕረጽ ኣግራብ ንምጉዳል፡ ጥዕና ደቀንስትዮ ንምምሕያሽ፡ ናብ መኣዲ ትምህርቲ ዝኸዱ ቈልዑን መንእሰያትን ንምውሳኽ ወዘተ. እቶን ኣድሓነት ናብ መላእ ሃገር ንምብጻሕ ሓያል ጻዕሪ ተኻዪዱን ይካየድ ኣሎን። ዛጊት ኣብ መላእ ሃገር ኣስታት 170 ሽሕ እቶን ኣድሓነት ተሰሪሑ ይርከብ። ነዚ ንምትግባር ድማ ልዕሊ 17 ሽሕ ደቀንስትዮ ኣዴታት ሰልጢነን፡ ኣድሓነት ሰሪሐንን ኣስሪሐንን ይርከባ።

ጋስጋስ ጽላት ሕርሻ ሃገርና ንምድህሳስ፡ ምስ ዋና ዳይረክተር ክፍሊ ሕርሻዊ ኤክስተንሽን ኣቶ ሰመረ ኣምለሶም እተኻየደ ክልተ ክፋላት፡ ኣብ ልምዓት ብቕሊ፡ እንስሳን ውጽኢቱን ኣተኩሩ ምንባሩ ይዝከር። ኣብዚ ሳልሳይን መወዳእታን ክፋል ድማ፡ ኣብ ሃገርና ኣብ ዝሓለፈ 32 ዓመታት ኣብ ጥዕና እንስሳን ብቕልን እተሰላሰለ ንጥፈታትን ዝነበረ ብድሆታትን ኣመልኪቱ ሓበሬታ ክህበና እዩ፡ ሰናይ ንባብ።

• ሕራይ ኣቶ ሰመረ፡ ናብ ጥዕና እንስሳን ብቐልን ንስገር። ብጥዕና እንስሳታት ንጀምር። ኣብ ሃገርና እቶም ስትራተጅያውያን ዝብሃሉ ሕማማት ኣየኖት እዮም? ንምክልኻሎምን ምቍጽጻሮምን ዝግበር ወፍርታትን መደባትንከ እንታይ ይመስል?

- ኣብ ሃገርና ኣቐዲሞም ቅድሚ ናጽነት ዝነበሩን ድሕሪኡ'ውን ዝተቐላቐሉን ስትራተጅያውያን ተመሓላለፍቲ ሕማማት ከም ጉልሓይ፡ ጉልሓይ-መሰል ጨለ-በጊዕ (ናይ ሓሶት ጉልሓይ)፡ ነፍሪ፡ ፍሮማይ ከብቲ፡ ፍሮማይ ጨለ-በጊዕ፡ ኣናሶ፡ ምብርዓንን ዓባይ ሰዓልን እዮም። ንምክልኻሎምን ምቍጽጻሮምን ካብ ዝካየዱ ዕማማት ድማ ኣገልግሎት ግዱድ ክታበት ምሃብ፡ ተርእዮ ተመሓላለፍቲ ሕማማት ንምቍጽጻር ኣካቢብካ ምኽታብ፡ ሜላ ምቁጽጻር ተመሓላለፍቲ ሕማማት ምብርዓንን ዓባይ ሰዓልን ምሕያል፡ ምእታውን ምዝርጋሕን ናይ ሕክምና መድሃኒት፡ ክታበትን መሳርሒታትን፡ ምእካብ ቅምሶታት ጸረርታ ደምን ካልእን፡ ከምኡ'ውን ምቛም ክሊኒክ እንስሳ ኣብ ኩለን ንኡሳን ዞባታት የጠቓልሉ። ቅድሚ ናጽነት ኤርትራ ንእንስሳታት ኣገልግሎት ዝህባ ክሊኒካት፡ ዝበዝሓ ኣብ ዞባታት ጥራይ እየን ተሓጺረን ነይረን። ድሕሪ ናጽነት ግና ንዘሎዋና ብዝሒ ጥሪትን ኣገባብ ጉስነትን ኣብ ግምት ብምእታው፡ ሚኒስትሪ ሕርሻ ኣብ ነፍሲ-ወከፍ ንኡስ ዞባ ሃገርና ብውሑዱ ሓንቲ ክሊኒክ እንስሳ ሃኒጹ። ምህናጽ ናይዘን ክሊኒካት ከኣ ኣብ ምንካይ ሞት ጥሪት ዓቢ ውጽኢት ተረኺብዎ። ኣብዘን ዝሓለፉ ዓመታት፡ ኣብ ኤርትራ 69 ክሊኒካትን 7 ሓውሲ-ክሊኒካትን ብድምር 76 ትካላት ጥዕና እንስሳ ተሃኒጸን፡ ዓቢ ኣበርክቶ ኣብ ምሃብ ይርከባ። ን45 ካብኣተን ከኣ ጸሓያዊ ሓይሊ መብራህቲ ተኣታትዩለን ኣሎ።

• **ኤርትራ፡ ኣብ ምጥፋእ ይዥን ኣብ ምቍጽጻር ዝተዓወተትሎም ሕማማት እንስሳ ኣለዉዶ?**

- ሕማም ጉልሓይ፡ ሓደ ካብቶም ኣብ ቁጠባ ሓረስታይን ሃገርን ከቢድ ዕንወት ዘስዕቡ ሕማማት እንስሳ እዩ ነይሩ። ሓንሳብ ምስ ዝረአ፡ ኣብ ሓጺር እዋን ናብ ብዙሕ ከባቢታት እናስፋሕፈሐ ካብ ዝተታሕዛ ከብቲ ክሳዕ 90 ሚእታዊት ክቐትል ይኽእል። ስለዚ እዚ ሕማም ብሰንኪ ኣብ ሃገርና ዘውርዶ ዝነበረ ሃስያ ምቁጽጻሩ ጥራይ ዘይኰነስ ዳግም ንኸይርአ'ውን ክጠፍእ ስለዝነበሮ፡ ብዝተወደበ መንገዲ ካብ ምብራቕ ክሳብ ምዕራብ ኣፍሪቃ ዝሸፍን ነዊሕ ዓመታት ዝወሰደ መደብ ወጺኡ። ብመሰረት ዝወጸ መደብ ከኣ ካብ ኤርትራ ንምጥፍኡ ኣብ ትግባረ ኣቕኒዕና። ኣብ ሃገርና መደብ ምጥፋእ ተመሓላላፊ ሕማም ጉልሓይ ካብ ሜዳ ዝጀምር ኰይኑ፡ ድሕሪ ናጽነት ከኣ ክሳዕ 1997 ክታበት ተኻይዱ። ድሕሪኡ'ውን ተመሓላላፊ ሕማም ጉልሓይ ምጥፍኡ ንምርግጋጽ ቀጻሊ ኮለላ ብምክያድ ካብ ከብቲ መከላኸሊ መድሕን ከም ዘጥረዩ፡ ድሕሪኡ'ውን ካብ ሓደሽቲ ምራኹት ደም ኣኪብካ ህላወ ናይቲ ሕማም ከም ዘየለ ብምርግጋጽ፡ ኣብ 2005 እዚ ሕማም ምሉእ ብምሉእ ከም ዝጠፍአ ተረጋጊጹ። ሳላ'ቲ ዝተገብረ ሓያል ጻዕሪ ድማ ኣብ ዓመተ 2005 ጠቕላላ ካብ ኤርትራ ከም ዝጠፍአ ዘረጋግጽ ወርቂ መዳልያን ምስክር ወረቐትን ካብ ዓለማዊ ውድብ ጥዕና እንስሳ ተዋሂብና። ምጥፋእ እዚ ሕማም ኣብ ሓረስቶት ዓቢ እፎይታ'ዩ ፈጢሩ። • ክታበት ጥሪት ሓደ ካብ ዓበይቲ ዕማማት ናይዚ ሚኒስትሪ እዩም። ኣብዚ ጉዳይ እተራእየ ገስጋስ ከመይ ይግምገም። - እተፈላለዩ ሕማማት ንምቁጽጻር፡ መንግስቲ መደብ ግዱድ ክታበት ብምውጻእ፡ ካብ 1993-1997 ዝተራእዩ 67 ዝተፈላለዩ ተመሓላለፍቲ

ሕማማት እንስሳ ናብ 32 ከም ዝወርዱ ኹይኖም። ነዚ መሰረት ብምግባር ካብ 2013 ዓመተ ምህረት ጀሚሩ ዓመታዊ 2.5 ሚልዮን ጥሪት ይኽተባ ኣለዋ። እዚ ድማ ንክስተታት ሕማማትን ሞትን እንስሳን ኣብ ዝተሓተ ደረጃኡ ኣውሪዱዎ።

- **ኣብ ምቁጽጻር ባልዓትን ሕማማትን ብቐሊ እተሰላሰሉ ንጥፈታትኩ ከመይ ይመስሉ?**

- ኣብ ምክልኻልን ቁጽጽርን ባልዓትን ሕማማትን ብቐሊ፡ ካብ 1992 ጀሚሩ ዳህሳስን መጽናዕቲን ኣብ ባልዓት፡ ሕማማት፡ ጸህያይን ናይ መኽዘን ባልዓትን በብእዋኑ ተኻይዱ። ሚኒስትሪ ሕርሻ፡ ምንጻግ ጸረ-ባልዕ ዘጠቓልለ ውሁድ ኣገባብ ምክልኻል ባልዓት ኣካዪዱ፤ ንሓረስቶት ሰፊሕ ኣስተምህሮ ሂቡ፡ መንጸጊ መሳርሒ ማንዋልን ሞቶራይዝድን ዘርጊሑ፡ ብርክት ዝበለ ዓይነታት መከላኸሊ ባልዓት ኣተኣታቲዩ። ኣብዚ እዋን ግና መድረኽ ብመድረኽ ናብ ባህርያዊ ኣገባብ ምክልኻልን ምቁጽጻርን ባልዓት ንኣቱ ኣሎና። ተስፋ ዝህብ ውጽኢት ድማ ንረኽበሉ ኣሎና።

- **ኣብ መኸተ ሳገምቲ ባልዓት ብሓፈሻ፡ ብፍላይ ድማ ኣንበጣ ምድረበዳ ዝተኻየደ ስራሕኩ እንታይ ይመስል?**

- ኤርትራ ኣብ ምቁጽጻር ሳገምቲ ባልዓት፡ ሓንቲ ኻብተን ብኣብነት ዝጥቀሳ ሃገራት እያ። ኣብ ዝሓለፈ ሰላሳ ዓመታት ድማ ኣብ ልዕሊ 520 ሽሕ ሄክታር መሬት ዘጋጠመ ለበዳ ኣንበጣ ምድረበዳ ብምትሕብባር ሚ/ሕርሻ፡ ዞባዊ ምምሕዳር፡ ህዝብን ሰራዊትን ከምኡ'ውን ካልኦት ትካላት መንግስቲ፡ ዝጥቀስ ጉድኣት ከየውረደ ኣብ ትሕቲ ቊጽጽር ውዒሉ። ለበዳ ባርኖስ ኣፍሪቃ'ውን ኣብ እዋን ክራማት ከበሳ፡ ኣብ ውሱን ዓመታት፡ ኣብ ኩለን ዞባታት ዝርአ ባልዕ እዩ። ኣብ ዝሓለፉ ሰላሳ ዓመታት፡ ኣብ ልዕሊ 30 ሽሕ

ሄክታር ዘጋጠመ ለበዳ ባርኖስ ኣብ ትሕቲ ቊጽጽር ውዒሉ። ለበዳ ኣዕዋፍ ኴላ-ኴላ'ውን ኣብ ምዕራባዊ ክፋል ሃገርና፡ ዞባ ጋሽ-ባርካ ዘጋጥም ኰይኑ፡ ኣብ ዝሓለፉ ዓመታት ኣብ ልዕሊ 5 ሽሕ ሄክታር ስፍሓት መሬት፡ ዕዉት ናይ ምቊጽጻር ስራሓት ተኻይዱሉ። ብዘይካ'ዚ፡ ኣብ 2018 ሓድሽ ለበዳ ሳጋሚ ባርኖስ ቀውዒ ኣብ ዘጋጠመሉ እዋን፡ ብዝተወሰደ ህጹጽን ዘየዳግምን ናይ ምክልኻል ስጉምቲ፡ ኤርትራ ኣብ ዞባና ብኣብነት ዝጥቀስ ስራሕ እያ ሰሪሓ።

የቐንየልና ኣቶ ሰመረ

ሓዳስ ኤርትራ 15 — 29 ሓምለ 2023